

SEPARATUM

ORVOSI LÁTLELETEK
A PESTI BÍRÓSÁG ELŐTT A XVIII.
SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN*

KATONA GÉZA

I.

Katona

COMMUNICATIONES
DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE

ORVOSTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

MEDICINA KIADÓ • BUDAPEST

ORVOSI LÁTLELETEK A PESTI BÍRÓSÁG ELŐTT A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN*

KATONA GÉZA

I.

A pesti városi bíróság ítélkezési gyakorlatában a bizonyítékok között rendszeresen helyt kaptak az orvosi látleletek.

A XVIII. század második feléből meglehetősen épségben fennmaradt büntető periratok között egyetlen olyan élet elleni bűnügy sem található, ahol a bíróság nem szerezte volna be városi fizikus vagy chirurgus (sebész) látleletét.

E megállapítás jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy ezen időszakban Magyarország területén országos hatályú törvények nem szabályozták a büntető-eljárás lefolyását, s ezen belül az orvosok szakértőkénti igénybevételét.

A pesti bíróság előtt folyó ügyekben az orvosi tevékenység alapját ez idő tájt tulajdonképpen V. Károly német-római császár 1532-ben kiadott büntető-törvénykönyvének, a „Karolina”-nak 149. §-a képezte, amely kimondotta: „A bíró két esküdttel, s egy vagy több seborvossal — akiket előzetesen megeskettek — a megölt személyek testét a temetés előtt szorgalmasan szemlélje meg, s a rajta talált sebeket, ütéseket és csapásokat mérje meg, s szorgalmasan jegyezze fel.”

Mivel országos hatályú magyar büntetőtörvénykönyv megalkotására a XVI. és XIX. század között egyáltalán nem került sor, az igazságszolgáltatás rendjét, s ezen belül is a bizonyítási eljárás lefolytatását döntően befolyásolta a Karolina alapján kiadott alsó-ausztriai büntetőtörvénykönyv, az ún. Praxis Criminalis. A német anyanyelvű lakossággal benépesített városok — Pestet is ideértve — bíróságainak tevékenységére befolyást gyakoroltak a Habsburg-birodalom német tartományaiban életbe léptetett büntetőtörvények is.

Ezek sorában mind büntetőjogi, mind az igazságszolgáltatással kapcsolatos orvosi tevékenység szempontjából Mária Terézia és II. József büntető eljárási törvényei érdemelnek figyelmet.

Mária Terézia uralkodása alatt 1769-ben kiadott Constitutio Criminalis Theresiana (korabeli nevén Theresiana) 26. cikkelyében nem kevesebb, mint 37 §-ban foglalkozik a „corpus delicti” megállapításának módszertanával, s ebbe a keretbe illeszti be az orvosszakértők igénybevételének részletesen kidolgozott ügyrendjét is.

„A corpus delicti” a korabeli német jogászok felfogásának megfelelően kiter-

* Előadás formájában elhangzott a Magyar Orvostörténelmi Társaság ülésén a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum Könyvtárában 1968. december 15-én.
— A szerk.

Törvénnyel
nem.

jesztett értelemben használja. Nemcsak a mai szóhasználatnak megfelelő „corpus delictit” — bűntárgyakat — sorolja ide, hanem „az elkövetett bűntett valamennyi bizonyítékát és jeleit („indiciumait”).

A Theresiana a „corpus delicti” megállapítása szempontjából a bűncselekményeket: *szemmel látható, testi sajátosságokat hátrahagyó bűntettek* (emberölés, gyújtogatás, lopás stb.) *s a látható testi jeleket nem okozó bűntettek* (istenkáromlás, boszorkányság, vérfertőzés) *kategóriájára osztja*. Meg kell jegyeznünk, hogy a bűncselekményeknek ilyen irányú kategorizálása egészen napjainkig fennmaradt, s erre bírósági orvosok s kriminalisták rendszeresen hivatkoznak.

Az orvosszakértő feladatait a Theresiana a leggyakrabban előforduló bűntettekhez kapcsolva tárgyalja. Az emberölés kapcsán foglalkozik a halottszemle és boncolás szabályaival. Úgy rendelkezik, hogy *a bíró, az orvos vagy seborvos a helyszínen a sérültet vagy a holttestet szemléljék meg, s „az esetben, ha a sérült már meghalt, a holttestet nyissák fel, majd a sebek helyét, mélységét, szélességét, az ütés sajátosságait írják le, hogy ezáltal minden haszontalanság s elkendőzést elkerülhető legyen . . .”* „. . . vegyék hűen jegyzőkönyvbe, részletes látüleletben, s az ehhez csatolt véleményben rögzítsék, hogy a sebek feltétlenül halálosak voltak-e, s ha igen miért, vagy miért nem, külön-külön és együttesen”.

Az emberölés esetében tartandó halottszemle és boncolás általános szabályainak megállapításán kívül nem mulasztotta el a törvényhozó a különböző gyilkoló eszközök használata során előforduló szakértői kérdések tárgyalását sem. Így a *lőfegyverrel elkövetett emberölés* esetében meg kellett állapítani a lövéstávolságot, s fel kellett jegyeznie a lövedék sajátosságait, *szúróeszköz* (kard, tör, kés, villa stb.) alkalmazása esetén a bíróra és az orvosra várt a seb összehasonlítása az eszközzel, s annak megvizsgálása, hogy *„éppen az az eszköz volt-e, amellyel a sérülést okozták”*.

Olyankor, amikor a tettes által használt eszköz nem maradt vissza a helyszínen, a törvény előírta a hatósági személyek és az orvos számára, hogy *„becsületes tanúk, eskü alatt tett vallomásának megfelelően”* rekonstruálják a tettes által használt gyilkoló eszközt, s abban az esetben, ha a *„tanúk megesküsznek arra, hogy a valódi eszköz is éppen ilyen volt, ezt (a rekonstruált eszközt — K. G.) kell a hiányzó eszköz helyett hitelesen csatolni.”*

Ismeretlen körülmények között elhalt személyek holttesténél a halál okára vonatkozó szemle keretén belül „Visum Repertum”-ot (látüleletet) kellett felvenni a halál okára vonatkozóan. *Ismeretlen személyek holttestét* — a közegészségügyi szabályok legnagyobb dicsőségére — a temető szélére kellett több napra közszemlére kitenni.

Kiemelt részletességgel foglalkozik Mária Terézia törvénykönyve a gyermekölés esetében végbemenő bírósági orvosi ténykedéssel.

Meghatározza az „idejében, természetes teljességgel született gyermek” kritériumait, ezek közé sorolja a körmöket, a hajzatot, s felhívja a vizsgáló orvos figyelmét az erőszak leggyakoribb előfordulási helyeire: a mellre, a nyakra, a fejre, s előírja a köldökszinór állapotának megvizsgálását. A gyermekölés elkövetésével gyanúsított nő testén a szülésre utaló jelek vizsgálatával a Theresiana szerint „két esküdt, becsületes és képzett bábát”, vagy ezek hiányában „matrónákat” kellett megbízni.

A készítenő látletelekkel szemben követelményként írta elő az 1769. évi osztrák büntető törvénykönyv, hogy a bíróságok által bevont orvosok „véleményüket meggondoltan . . . tisztán, . . . élethűen, homályos vagy kétes kifejezések használata nélkül . . . a vádlottat fenyegető büntetés súlyosságának figyelembevétele nélkül adják meg.”

1788-ban lépett életbe II. József császár „Allgemeine Criminalgerichtsordnung”-ja — büntetőeljárás törvénykönyve.

Ebben már hiába keressük az orvosszakértő tevékenységét részletekbe menően szabályozó normákat. A formális bizonyítás elvének gyengülése folytán ez a haladóbb szellemű törvény ezeket mellőzi és átengedi az egyre inkább kiteljesedő szaktudománynak.

E jogszabály csupán a halottszemlével és a boncolással kapcsolatban rögzíti le a legfontosabb követelményeket:

- a sebek számának és sajátosságainak leírását,
- az alkalmazott ölési eszközre vonatkozó következtetések megjelölését,
- s véleményalkotást arra vonatkozóan, hogy a cselekmény a halált szükség-szerűen eredményezte, vagy az mellékkörülmények következménye.

II. József eljárási törvénye a továbbiakban teljesen elvileg határozta meg a szakértők igénybevételenek alapját. A szakértők alkalmazási eseteinek példálózó felsorolása helyett leszögezte, hogy szakértőt kell bevonni, ha:
„a büntett sajátosságainak alapos megítélése a szembetűnő ismertetőjegyek alapján különleges szakismereteket követel meg . . .”

Bár Mária Terézia büntető törvénykönyve nem lépett Magyarországon hatályba, II. József törvénykönyve pedig tragikus, korai halála folytán nem került tartósan alkalmazásra, mégis mindkét jogszabály közvetve számottevően befolyásolta a magyarországi joggyakorlatot is.

II.

Pest városi bíróság előtt — 1750 és 1800 között — folyó perekben az orvosok vagy sebészek (chirurgusok) tevékenysége az alábbiak szerint csoportosítható:

1. sérülésekről látlet felvétele;
2. boncolás;
3. toxikológiai és egyéb vizsgálatok.

Ad 1. *Sérülésekről látletelek*, „*Visum Repertum*”-ok felvétele képezte az igazságszolgáltatásba bevont orvosi tevékenység zömét. A látletelek legtöbbször német, ritkábban latin vagy magyar nyelven készültek.

Először *Baynay Joannes* chirurgus 1799. október 15-én kiállított magyar nyelvű „*Visum Repertum*”-át közlöm:

Alább írt adom tudtára, akiket illet, hogy 10. napján ennek a holnapnak hivattam Miller Miklós úrhoz megveretett tagjainak vizsgálására.

1. Találtam a jobb karján alól, az kéz szár tsont között, erőszak által nagy fájdalommas contusiót, mely contusio fertődő sebbel egész tsontig vagyon.

2. Találtam a bal karján alól a kéz tsont ütés által ketté van törve id est in medietate ante Brachii fractura est transversalis.
Ezen mutató levellemmel bizonyítom.

Nem sokkal részletesebb az a német nyelvű látlelet sem, melyet *Josephus Vranesichtz* chirurgus 1786. június 26-án állított ki:

Attestatum

Ich unterschriebener attestiere hiermit dass ich den Hern Georgium v. Zlinsky genau besichtigt habe und befunde an dem Stiernbein in den behaarten Theil eine gefährliche Wunde welche mit einem stumpfen instrument beigebracht ist worden und sie eingedrungen durch die Stiern Muskula bis auf das Perieranda, die Verletzung der Hirnschalle und der Blut vergiessung in derselben anbelangt sind noch keine Anzeige vorhanden, Lässt sich also noch nicht bestimmen was die länge der Wund anbelangt.

Vranesichtz sebész látlelete tehát több adatot tartalmaz az előző Baynayeféle látleletnél, amennyiben

- meghatározza, hogy a sérülést tompa eszközzel okozták,
- s bár először a gyógytartam megállapíthatatlanságára utal, de később 1 hónap múlva utólagos kiegészítésként közli azt is, hogy a sebek 28 nap alatt gyógyultak, s a nemes Zlinsky Györgynek a gyógyításáért 10 frt orvosi költséget számított fel.

A sérülésekről készült látleletek további ismertetése helyett inkább megkíséreltem a tapasztalatok általánosítását:

1. A testen észlelt elváltozásokat a korszak ismereteit figyelembe véve, meglehetősen felületesen határozták meg. Sérüléseknél rendszerint collban adják meg a jellemző méreteket, beleértve a seb mélységét is. A legtöbb — orvosok által készített — látleletben nagyon kevés szakkifejezés ismétlődik. Ennek oka valószínűleg nem az észlelt tünetek egysíkúságában keresendő.

2. A látleletekben gyakran hosszadalmasan, de nemegyszer élethűen leírják a sérült vagy hozzátartozói által észlelt tüneteket, így pl. *Anton Reich* chirurgus 1786-ban egy 8 éves gyermek fejsérülésével kapcsolatban látleletében rögzíti, hogy

„a fejsérülést heves orrvérzés követte, majd az erős agyrázkódás, s valószínűleg csekély belső vérzés következtében a sérült 1/2 órára eszméletét veszítette, s elájult, úgyhogy a szükséges kivérzés céljából rajta érvágást kellett alkalmazni.”

3. A látleletek túlnyomó többségében sebészek, orvosok állították ki. Majdnem kivétel nélkül egyszerű verekedés, csetepaték alkalmával keletkezett sérüléseket látleleteztek. A sérültek rendszerint azonnal, gyakran az éjszakai órákban keresték fel a sebészt, aki a gyógykezelést is elvégezte.

4. A látleletek többségének *hangvétele nélkülözi az objektivitást*. A sérültek „heves fájdalmainak leírása” ma már nem tekinthető a tényálláshoz tartozó releváns ténynek.

Kétségtelen, hogy a sérülésekről felvett látleletek a mai szemmel nézve sok kívánnivalót hagynak maguk után, de mind a szaktudomány 200 év előtti helyzetét, mind a perbeli bizonyítás akkori színvonalát figyelembe

véve, elismeréssel kell megemlékezni a láttelepek készítőiről, a pesti bíróság által leggyakrabban bevont orvosokról, *Ferdinand Thomáról, Anton Reichről, Teodor Fleischerről, Joseph Vranesichtzről, Andreas Paulovitsról*. Valószínűleg nem tévedünk, ha ezeket az akkori sebészi kar legtekintélyesebb képviselőinek tekintjük, amit alátámaszt az a körülmény is, hogy közülük többen (pl. Thoma 1769-ben) pesti polgárjogot kaptak, sőt Paulovits több alkalommal külső városi tanácsos is volt (*Schmall* adatai).

Ad 2. A bíróság előtt folyó orvosi tevékenység középpontjában a *boncolás* állott.

A boncolásokat többnyire a sebészek végezték, de a bírósági iratokból arra következtethetünk, hogy felnöttek elhalálása esetén — főleg, ha kifejezetten bűncselekmény gyanúja forgott fenn — minden esetben medikus doktor, többnyire a városi fizikus is közreműködött.

Az első boncleletet 1759-ből közöljük (fordítás német nyelvű eredetiből*)

Alulírottak bizonyítjuk, hogy miután megvizsgáltunk és felboncoltunk bírósági határozat alapján egy puskalövéssel megölt férfiszemélyt, az ügy sajátosságait az alábbiak szerint találtuk. Igy az említett férfiszemély egy sörétlövést kapott a bal csípőjébe, amelynek révén az itteni hosszanti vasa maiora, különösképpen azonban az itteni különösen nagy artéria vagy ütőér elszakadt és szétroncsolódott, amelyből szükségszerűen halálos haemorrhagiának vagy elvérzésnek kellett bekövetkezni, s ez ténylegesen be is következett.

A sörétek azonban tovább nyomultak be a testbe az ossis pubis megsértésével, de a lágyrészekben nem okoztak károsodást, úgyhogy csupán az említett artéria elszakadása s az abból bekövetkezett halálos vérzés tekinthető a halál tényleges okának. Egyébként a lövés helyéből arra lehet következtetni, hogy azt az elhalt lábára adták le, de az fatalitás folytán kissé feljebb talált; ha ugyanis ez a lövés csupán egy hüvelyknyivel lejjebb történt volna, úgy az az elhaltnak nemcsak életveszélyt nem okozott volna, hanem csupán kismértékű akadályoztatást hozott volna létre, amennyiben az izomzat s a húsos részek sérültek volna meg.

Aláírva Pesten, 1759. június 5-én.

*Anton Miller medikus doctor
Johann Georg Zanep kórh. sebész
Ferdinand Thoma polg. sebész*

Nem áll szándékunkban a bonclelet részletes elemzése, csupán azt kívánjuk megjegyezni, hogy a löcsatorna feltárása és a sérülés élettani következményeinek megállapítása hitelt érdemlőnek tűnik. Az a jogi hiányosság, hogy a bonclelet készítői nemcsak az elhalt nevének közlésével maradnak adósak, amely pedig a boncolás időpontjában ismert volt, éppen úgy negatíve befolyásolja ezen okmány értékelését, mint az elhalt életkorának és lényeges fizikai sajátosságainak, valamint a löcsatorna feltárásán kívül végzett egyéb más bonctevékenységre vonatkozó adatok ismertetésének elmulasztása.

* Lásd az I. számú mellékletet. Fővárosi Levéltár, „Actorum Criminalium” 1759. 35. sz. ügy.

Figyelmet érdemel a lött sérülés helyéből levont következtetés is, mely szerint a lövést „az elhalt lábára adták le, de az fatalitás folytán kissé feljebb talált”. E következtetés alapját a boncjegyzőkönyvben hiába keresnők. Magyarázatát a büntetőper többi iratában találhatjuk, amelyekből kiderül, hogy az elhalt idegen jövevény, akire a lövést Pest város mezőőre „józan életű, becsületes ember adta le”. Feltehetően a látélet is hozzájárult ahhoz, hogy a bíróság büntetés kiszabása helyett csupán kártérítéssel sújtja a szőlőlopáson tettenért tolvaj megölésével vádolt mezőőrt.

A boncleletet aláíró doktor Antonius Miller neve nem ismeretlen az orvos-történészek előtt. Antonius Millernek, Pest város korabeli tisztiorvosának Pestre költözését Magyary Kossa — Mayer Ferenc Kolosra hivatkozva — 1771-ben jelöli meg. Tekintve, hogy az ismertetett bonclelet szerint Antonius Miller már 1759-ben is városunkban működött, 1771 nem ideköltözésének, hanem a pesti polgárok sorába történt felvételének lehet az időpontja.

A következő bonclelet Molnár Erzsébet bűnügyében — 1785. esztendőben — készült. A pozsonyi származású leány ellen gyermekölés (infanticid) büntette miatt indult eljárás, mivel újszülött gyermeke bűncselekményre utaló körülmények között meghalt. E büntett elkövetőire a korabeli bűnperekben rendszerint halálbüntetés várt.

A pesti bíróság, amely nem követte a kegyetlenkedéseikről hirhadt német bíróságok példáját, széles körű bizonyítási eljárást vezetett be. Bizonyítványok hosszú sora igazolja a fiatal nő becsületes életmódját.

A perben döntő szerepet töltött be az újszülött holttestének boncolásáról készített német nyelvű lelet, melynek fordítását* teljes egészében alább közöljük:

Visum et repertum

a helybeli kórházba 1785 szeptembris 17-én holtan beszállított újszülött fiúról, amelyet én, alulírott v. Stipsichz jelenlegi városi medikus jelenlétében vizsgáltam meg, és rajta a kés rátétele előtt más sérülésnek a sajátosságait nem észleltem, mint a herezacskó nyálkás ekozen-daganatát, gyulladós állapotban a szokásos himlő-foltokkal (Wasserblattern-Windpocken). Az általam eszközölt bemetszések során ezekből a gyulladós daganatféleségekből hússzínű folyadék folyt, ennek üregében találtattak a herék, már függve, természetellenesen nagyok, kemények, vértől telítették; ezek kettébevágása után bennük alvadt, fekete vért észleltem és semmi mást. Ennek oka a túl sok valószínűség miatt vagy csak nagyon bizonytalanul, vagy egyáltalán nem állapítható meg, másrészt mindkét nembeli gyermekek szoktak nemi szerveiken különféle betegségeket magukkal együtt világra hozni s a segítség elmulasztása esetén elhaláloznak.

Pesten kelt mint fent.

*Franz Anton Reich
városi
nyilvános seborvos*

* Lásd a II. számú mellékletet. Fővárosi Levéltár, „Actorum Criminalium” 1785. 1900. sz. ügy.

*Assentior huic per Dnum Chyurgum Reich
appoirtio opiniononi, Pestini, 18. octobris 785*

*Mich : Soretich
Prac Med : Professor
Facult : Senior sign.*

Franz Anton Reich sebész „Visum et Repertum”-ja, bár az előzően idézett okmányokhoz hasonlóan a teljesség igényeit szintén nem képes kielégíteni, egy-egy ténykedés leírását a korszak színvonalához viszonyítva szakszerűen tartalmazza. A boncletnek külön érdekessége, hogy a bevezető részében említett v. Stipsich városi orvos nem más, mint Ferdinand Carl Stipsich, a pesti egyetem első sebészprofesszora.

Figyelemre méltó az a körülmény is, hogy a gyermekgyilkossággal gyanúsított leányanya ügyében a boncletet maga Michael Soretich orvosprofesszor, az egyetem dékánja vizsgálta felül, s jegyezte fel reája beleegyező nyilatkozatát.

A közel kétszáz éves iratok tanulmányozása során úgy tűnik, hogy a bíróság nagyon alaposan meggondolta a vádlott ellen hozott felmentő ítéletet. A bírósági iratokból ugyanis kitűnik, hogy az idézett boncletet egy ismeretlen összetételű „Comissio Magistralis” is felülvizsgálta, egyetértve az előző orvosi állásfoglalással.

A XVIII. század utolsó évtizedében az igazságszolgáltatásba szakértői minőségben bekapcsolódó orvosok tevékenysége nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is észrevehetően fejlődik. Pest város tisztiorvosi funkcióját ekkor dr. Haffner János töltötte be, akinek latin nyelvű lát- és boncletei mind tartalom, mind rendszeresség tekintetében magasan elődei munkái felett állanak. Dr. Haffner, aki nevét a Rókus-kórház építésének kezdeményezésével tette maradandóvá, az igazságügyi orvosi ténykedése során is említésre méltó örökséget hagyott.

A századforduló körül még gyermekcipőben járó bírósági orvostan sokat ígérő körvonalai jól szemléltethetők a gyilkossággal vádolt Bogyay Ferenc bűnügyében. Ez a véres bűnügy, amelynek Gramasza nevű görög kereskedő 10 éves leánya esett áldozatul, akkortájt nemcsak Pesten, hanem az egész országban nagy feltűnést keltett. A gyermeket szülei rövid távollétében az otthonában ölték meg. A tettest — egy jó házból származó deákot — a gyilkosság révén eltulajdonított értékek eladása közben, néhány hónap múlva fogták el. Makacsul tagadott, s azt hangoztatta, hogy a nála megtalált tárgyakat nem ő rabolta el, hanem csupán találta.

A büntetőper bizonyítékainak kiindulási pontja a bonclet volt.

A boncolást Theodor Fleischner kórházi sebész és dr. Haffner tisztiorvos végezték. Az elkészült „Visum Repertum” híven tükrözte azokat az elveket, amelyeket a nagyszombati, majd a bécsi egyetem nagyhírű professzora, Joseph Jacob Plenck az „Elementa Medicinæ et chirurgiæ Forensis” c. „Inspectio cadaverum legalis” c. fejezetében 1786-ban lerögzített.

Visum et repertum

Alulírott a tegnapi napon úgymint március 27-én Magdalena Gramasza akkortájt 10 éves leánygyermeknek a kórházba beszállított hulláját még aznap délután megvizsgálták, s az alábbiakat találták :

1. Az egész test, valamint a ruházat véres, de különösen az arc és a homlok általános bőrfelülete kiemelten vérrel fedett.
  2. A fej jobb oldalán kereszt irányú, 2 1/2 hüvelyk hosszú seb van, amely alatt azonban a halántékcsont, s az oldalfalcsont, a tarkócsont fele annyira kicsiny szilánkokra forgácsolódott széjjel, s ezek a darabkák az agy tömegébe behatoltak, úgy, hogy a csontokon keresztirányban 8, hosszában 6 hüvelyknyi sérülés keletkezett.
  3. A fej bal oldalán ugyancsak a halánték környéken a bőrfelület nem sérült meg ugyan, de ezen rész alatt még az oldalfalcsont, s tarkócsont, s a halántékcsont elülső része 3 hüvelyknyi átmérőjű körben az agyba benyomódott.
  4. A nyak jobb oldalán az alsó állkapocs alatt keresztirányú 2 1/2 hüvelyk hosszú, a csigolyacsontig hatoló szúrt sérülés van.
  5. A nyaknak ugyanezen a részén 2 hüvelyk hosszú keresztirányú, ugyancsak a csigolyacsontig hatoló második szúrt seb van, amely két szúrt sérülés megsértette a légsövet, a torkolati vénát és artériát, s a csigolyaidegeket.
- Következmények : Ezen négy sérülés mindegyike önmagában, s együttesen is abszolút halálos.

Pest, 802, március 28.

Th. Fleisher

pesti városi és kórházi sebész.

dr. Haffner
városi tiszti főorvos

(Fordítás német nyelvű eredetiből.)

A vádlott tagadásának megcáfolására a városi bíróság néhány hónap múlva akkortájt teljesen újszerű vizsgálatot végeztetett.

Az alábbiakban közöljük a vizsgálódásaink során talált első és legrégebb vérkimutatási vizsgálat jelentés magyar nyelvű fordítását*:

Alulírott megsemmeltem Bogyay Ferenc kabátját, s azon több vérfreccsenést találtam; a kabát nyakának színe már nem határozható meg, s az sem, hogy ezek a fröccsenések frissen, vagy régebben kerültek-e oda, mivel ezek mindmáig változatlanul látszottak maradni.

Pest, 802, aug. 9.

Tóbiás Szepes
rendes városi sebész

Ad 3. A korabeli orvosok a kialakult gyakorlatnak megfelelően *toxikológiai vizsgálatok* végzésével is közreműködtek a bűnperekben. — 1786-ban Maria Schober és Susanna Laser került a pesti bíróság elé azzal a váddal, hogy Susanna asszony Maria Schober férjének elemésztésére Pozsonyból mérget, valószínűleg arzént hozott. A toxikológiai vizsgálatot *Ferdinand Karl Stipsichz* egyetemi tanár végezte, akit ugyanebben az évben bíztak meg a „felsőfokú sebészeti tanfolyam”

* Fővárosi Levéltár, „Actorum Criminalium” 1802. 2897. sz. ügy.

vezetésével. Stipsichz a vizsgálatok elvégzése után véleményében a következőket írja (német nyelvű eredeti fordítása)*

Orvosi jelentés

Alulírott ezennel jelenti annak a vizsgálatnak az eredményét, amelyet az ügyészi hivatal által magistratusi határozat mellett részére megküldött, s arzénnek tartott anyagra vonatkozóan végzett.

Ez az anyag nem arzén, hanem valódi timsó volt.

Ennek ismertetőjegyei a vizsgálat során az alábbiak voltak :

- 1. Ennek jellemző íze*
- 2. Könnyű oldhatósága*
- 3. A kék szirup szürkés-zöld színváltozása*
- 4. Az oldatból tiszta alkáli révén timföldnek, mint alapanyagnak a kicsapódása*
- 5. Ennek úgynevezett Alumen notummá változása, melynek megvolt valamennyi sajátos jellegetessége.*

Pest, 1786. január 5-én

*Ferdinand Garlin Stipsichz
városi fizikus, senior*

Túlzás lenne természetesen azt állítani, hogy Stipsichz ismertetett véleménye a magyar toxikológia fejlődésének mérföldköve lenne. Két körülményt azonban mégsem szabad elhallgatni:

— Az előző korszak mérgek kimutatási módszereivel, a teljesen megbízhatatlan mérgek felhasználásával szemben, a vizsgálati anyag fizikai sajátosságainak meghatározása és kémiai reakciók felhasználása a vizsgálati metodika minőségi változását jelzi.

Végezetül, bár teljességre nem törekedhetünk — meg kell említeni az orvosi vizsgálatok korabeli speciális válfaját: a bábák által adott látleleteket. E vizsgálatokra a pesti bíróság gyakorlatában főleg gyermekölési ügyek kapcsán került sor. 1786-ban bejelentést tettek Katharina Freibergert ellen, hogy a néhány héttel ezelőtt — a városkapu mellett — holtan talált újszülött tőle származik. A húsz év körüli nőt három baba vizsgálta meg, s egybehangzóan negatív megállapítást tettek. Az ügyben Charlotta Besserits és Anna Brummer „hites és vizsgázott bábák” az alábbi leletet adták:**

Alulírott elismerem, hogy Katherina Freibergert a Tekintetes Magistratus parancsára megvizsgáltam és úgy találtam, hogy ő soha, sem éretlen, sem érett magzatot nem viselt, még kevésbé szült. Ennek megerősítésére szolgál saját kézírásom.

Pest, 1786. március 19-én.

Végezetül is hangsúlyozni kívánjuk, hogy e munka nem törekedett részleteségre, még kevésbé teljességre a rendkívül terjedelmes orvosszakértői anyag

* Lásd III. számú mellékletet. Fővárosi Levéltár, „Actroum Criminalium” 1786. 1984. sz. ügy.

** Német nyelvű eredetit lásd IV. számú mellékletben. Fővárosi Levéltár, „Actroum Criminalium” 1786. 1971. sz. ügy.

ismertetése terén. A pesti városi bíróság előtt folyó perek orvosszakértői anyagából származó példák azonban nemcsak e tevékenység széles kiterjedését és változatos körét szemléltethetik, hanem bizonyos képet nyújthatnak arról a fejlődésről is, melyen a bírósági orvosi tevékenység ezekben az évtizedekben átment.

A „Visum repertumok”, a más orvosi jelentések tartalmában világosan tükröződő fejlődés természetesen az e korszakra jellemző felvilágosulás, az ország, s ezen belül is Pest város helyzetének politikai és gazdasági konszolidációjának talaján jöhetett létre. Nyilván gyorsították azonban e fejlődést speciális, helyi tényezők is. Ezzel kapcsolatban arra a tényre kívánunk utalni, hogy ebben az időszakban kezdte meg működését a pesti orvosi fakultás, s ez rövid időn belül kihatott a bírósági orvosi tevékenységre is. Nemcsak a fakultás oktatási munkája befolyásolta kedvezően a büntetőperekkel kapcsolatos orvosi tevékenység színvonalát. Az idézett okmányok világosan bizonyítják, hogy a fakultás legnevesebb professzorai közvetlenül is részt vettek az igazságügyi fórumokon folyó orvosi tevékenységben, s e magatartásuk kedvező hatása a rendelkezésre álló periratok alapján is világosan lemérhető.

MELLÉKLETEK

I.

Wir Endes gefertigte bezeugen hirmit, daß nachdeme wir auf gerichtliche Verordnung eine durch einen flinten schuß ertödtete Mans Persons visitiert und exenterirt, wir die beschaffenheit der Sache in folgenden befunden haben. Es hatte nemlichen besagte Mans Person einen schuß mit Schrötten in daß linkhe ingnen bekommen, durch welchen die allda laufende vasa maiora, sonderbahr aber die alldißige zümlich große arteria oder Pulß ader zerrißen, und zerschmettert worden, worauß nothwendig eine tödtliche hemorrhagia, oder Verblüttung erfolgen mußten, und wirklich erfolget ist, die Schrött aber hatten zwar weiters einwerths mit Verletzung des ossis pubis an den leib getr drungen, doch aber in Keinen immerlichen viscere einen Schaden Verursachet, daß also lediglich die zerreißung besagter arteria, und die darauß erfolgte tödtliche Verblüttung der würlkliche ursach des Todtes zunennen ist übrighens laßet sich auß dem orth des vergebrachten schuß schließen, daß sothauer(?) schuß auf die füße des entleibten angetragen worden durch eine fatalität aber ein wenig zu hoch angebracht worden; dan wäre dießer Schuß nur um einen breiten daum weiter hinunterwerths geschehen, wurde solcher dem Verstorbenen nicht nur allein Keine lebensgefah, sondern ganz wenig Verhinderung verursachet haben, maßen nur die muscculatur oder fleischigte theil in dem schenckhel wären beschädigt worden Signatum.

Pest, den 5. Juny. 1759.

*Ferdinandy Thomas
Chyrgurg.*

*Antonius Miller
Medic. doctor
physicus civittis
Johann Georg Zannep
Spitals Chyrgurg.*

II.

Visum et repertum

Über den neugebohren in das allhieße Stadtkrankenhaus am 17ten Septembris 785. Todt gebrachten Knaben, welchen ich Endesgefertigter in Gegenwart des dernaligen Stadt-Medici Herrn v Stipsichz untersucht, und vor Anlegen des Messers Keine anderen Merkmale einigen Verletzung, als einen schleimichten Ekossengeschwulst des Hodensacks so im Brand übergegangen, und mit gewöhnlichen Wasserblattern versehen waren, wahrgenommen; Bey gemachten Einschnitten flosste aus dies brandigen Geschwulstes-Wessenheit eine fleischfärbige feuchtigkeit, in der Hölle desselben befanden sich die Hoden schon hangend, widertümlich groß, hart, vom Blut strozend, fast gleich in der Größe, und ganz; nach Entzweyung deren Wesenheit sahe man es trockende schwarze Blut, und sonst nichts merkwürdiges. Dessen Ursache wegen der allzuvielen Wahrscheinlichkeiten entweder sehr ohngewiß oder gar nicht sich bestimmen läßt, und auch zweitens, weilend Kinder beider Geschlechtes verschiedene Krankheiten auf ihren Erzeugungs-Theilen mit zur Welt bringen, und bey verabsaumter Hülffleistung sterben.

Pest eodem ut supra.

Franz Anton Reich
öffentlicher Stadtwundarzt

*Assentior huic per Dnum Chyrurgum Reich appoirtio opinioni.
Pestini 18. oktobris 785.*

Mich: Soretich
Prac Med: Professor
Facult: Senior sign.

III.

Medizinischer Bericht.

Unterzeichneter berichtet hirmit das Resultat seiner Gemachten Untersuchung an einem ihm von dem Fiscalamt nebst einer Magistratual Determination zugeschickten Materiale, welcher man für Arsenicat ausgab.

Dieses Materiale war nun nicht Arsenicat, sondern wahre Alaum.

Die Kennzeichen deßen bey der Untersuchung waren:

1. stigtische Geschmack deßelben.
2. die leichte Auflöß bahrkeit.
3. die Farbänderung des veilchen Syrups ins graugrün.
4. Die Precipitation der Alaumerde als des Grundstofes aus der Solution mittels der Solution mittels der reiner Alkali.
5. Die Verwandlung deßelben in das sogenante Alumen Notum welcher alle sich eigenthümliche Charactern hatte.

Pest das 5. Jenner 1786.

Ferdinand Garlin Stipsichz
Stadtphysiker et Senior.

IV.

Ich Endes gefertigte bekenne daß ich die Katherina Freibergerin auf Befehl des löbl. Magistrats untersucht habe und so viel befunden habe daß sie niemahlen weder eine unzeitige, noch zeitige Frucht bei ihr getragen, oder vielweniger gebohren habe. Zu dessen befestigung ist meine Eigene handschrift.

Pest, den 19. Marty 1786.

*Charlotte Beßerits
examierte Hebamin
Anna Brumrin
Geschworene Hebame
allhier.*

I R O D A L O M

- Allgemeine Criminalgerichtsordnung. Wien, 1788.
 Constitutio Criminalis Theresiana . . . Peinliche Gerichtsordnung. Wien, 1769.
 Magyary-Kossa Gyula : Magyar Orvosi emlékek. IV. köt. Bp. 1931.
 Müller C. : Hals oder Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. nach der Originalausgabe vom Jahr 1533.
 Römer Flóris : A régi Pest. Bp. 1873.
 Schmall Lajos : Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez. Bp. 1899.

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der Rechtsprechung des Pester Stadtgerichtes fanden normalerweise unter den Akten der Beweisführung auch die ärztlichen Gutachten statt. Unter den Akten der Strafprozesse, welche aus der zweiten Hälfte des 18. Jhrh. ziemlich unversehrt erhalten blieben, befindet sich keine einzige Strafsache wegen Vergehen am Leben, anlässlich welcher das Gericht sich nicht ein Gutachten vom Stadtphysikus oder eines Chirurgen eingeholt hätte. Ein umso bedeutsamer Umstand, da in dieser Periode das Starfverfahren in Ungarn durch keine im ganzen Lande wirksamen Gesetze geregelt wurde und somit auch nicht eine Inanspruchnahme von Aerzten als Sachverständigen. Die Grundlage der diesbezüglichen ärztlichen Tätigkeit bildete in jener Zeit die sog. Praxis Criminalis, ein Strafgesetzbuch, das eigentlich anhand der Carolina, eines von Karl V. deutsch-römischen Kaiser im J. 1532 erlassenen Strafgesetzbuches im Niederösterreich herausgegeben wurde. Dabei waren jedoch von Bedeutung auch die Strafverfahrensgesetze von Maria Theresia und Joseph II., die unter anderen Strafgesetzbüchern in den deutschsprachigen Ländern des Habsburger Reiches in Kraft gesetzt wurden.

Die Arbeit der Ärzte oder Chirurgen bedeutete in jenen Prozessen, die beim Pester Stadtgericht zwischen 1750 und 1800 geführt worden, die Aufnahme von Schaubefunden über Verletzungen, Sezierungen, sowie toxikologische und an-

derweitige Untersuchungen. Während dieser fünfzig Jahren machte die gericht-särztliche Tätigkeit eine bedeutsame Entwicklung durch. Auf diese Entwicklung hatte die im 1784 nach Pest übersiedelte Medizinische Fakultät einen bedeutenden Einfluss ausgeübt. Die zitierten Dokumente beweisen es klar, dass die namenhaftesten Professoren der Fakultät haben auch unmittelbar an der an den Gerichtsforen stattfindenden ärztlichen Tätigkeit teilnahmen. Die vorteilhafte Wirkung dieser ihren Einstellung ist uns auf Grund der zur Verfügung stehenden Prozessakten deutlich erkennbar.

**Szerkesztő bizottság
Moderatorum collegium**

**ANTALL József (szerkesztő—moderator), FARKAS Károly (elnök—praeses),
FEKETE Sándor, HALMAI János, KATONA Ibolya, NEBENFÜHRER László,
REGÖLY-MÉREI Gyula, RÉTI Endre, SCHULTHEISZ Emil, SÓS József,
SZODORAY Lajos, SZÓKEFALVI-NAGY Zoltán, TASNÁDI KUBACSKA
András, ZALAI Károly, ZOLTÁN Imre**

Szerkesztőség

Redactio

Budapest II., Török utca 12.

**A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár
(Museum et Bibliotheca Historiae Artis Medicinae de I.Ph. Semmelweis Nominata)
és a MOTESZ Magyar Orvostörténelmi Társaság
(Societas Hungarica Historiae Artis Medicinae)
kiadványa**

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Our COMMUNICATIONES DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE (ORVOSTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK) is published quarterly and publishes works relating to all aspects of the history of medicine and pharmacy and the various related sciences.

Manuscripts for publication should be addressed to Dr. phil. József Antall, Editor, Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapest II., Török u. 12. Hungary. Previously unpublished texts and documents, short papers are invited. The maximum length for original articles is about 20–25 sheets.

Manuscripts should be typewritten on one side of the paper with double spacing and wide margins; the original typescript and one clear carbon copy should be sent. The Editor reserves the right to make literary corrections.

References: literature cited should be arranged alphabetically by author, or by number in accordance with the order of their appearance in the text and should contain name(s) and initial(s) of author(s) and full title of paper or work. Journal articles should also include name of journal, year, volume, number and complete pagination. With books, the city of origin, publisher, date, and full pagination should be given.

Illustrations must be numbered, marked lightly on the back with the author's name and provided with a suitable legend which should include particulars of their source and should be typed on a separate sheet in double space. Original articles written in foreign language are also accepted. In this case the Editorial Board will make a summary in Hungarian. If the original article is written in Hungarian, a summary in foreign language on 1–2 sheets should be sent.

A *galley proof*, which should be corrected and returned as quickly as possible to the Editor, will be sent to every contributor of an original article.

Reprints. Twenty-five reprints of main articles are provided to an author free of charge. Further reprint orders must be sent with the corrected galley proofs.

Correspondence relating to the publication of papers or subscriptions, orders, etc., and review copies of books and reprints should be addressed to the Editorial Board, the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapest II., Török u. 12. Hungary.